

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА УКРАЇНІ: ПОЛІТИЧНІ РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

GLOBALIZATION PROCESSES IN THE MODERN WORLD AND UKRAINE: POLITICAL RISKS AND PROSPECTS

Лясота А.Є.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Статтю присвячено актуальній проблематиці місця України в глобальному світі. Автор доходить висновку, що українська глобалізація має форсований характер. Порівнюючи темпи глобальної інтеграції у світі та специфіку глобалізації України після розпаду СРСР, можна відмітити швидкий характер включення України до глобалізаційних процесів.

Автор поступово аналізує причини глибокої політичної кризи в Україні та відсутність внутрішнього консенсусу. Протистояння між національними інтересами та інтересами олігархічних груп є тяжким, негативним фактором розвитку України. Консерватизм та небажання посилювати внутрішню конкуренцію з боку олігархічних еліт несе за собою репутаційні та іміджеві втрати для України, відштовхуючи зовнішніх інвесторів та псує відносини з міжнародними акторами. Відсутність консенсусу – це частина загальної проблеми національної ідентичності, що створює великі перепони на шляху глобалізації України.

Для України також є актуальним питання міграції. З одного боку, є позитивний фактор трудової міграції з точки зору обміну досвідом та надходження коштів в Україну. З іншого боку, актуальною є проблема «відтоку мізків» до більш розвинених країн. Набагато більш серйозною проблемою є нерозуміння реальних масштабів міграції, що знову свідчить про неготовність національних інституцій до викликів глобалізаційних процесів.

Важливим аспектом глобалізації України, на думку автора, є інтеграція до глобального інформаційного простору. За сукупністю показників, таких як рівень свободи слова, свободи ЗМІ та закордонного контенту, можна констатувати позитивні тенденції інформаційної глобалізації для України.

Окремим, важливим питанням України є питання регіональної інтеграції. Провал позаблокової політики вкотре актуалізував питання геополітичного та світоглядного вибору між заходом та сходом. Враховуючи гібридну війну, спроби маніпуляцій, політичного та економічного тиску з боку РФ, найбільш логічним для України є зближення із західним світом, зокрема з ЄС і НАТО.

Подолання проблем перехідного періоду потребує розроблення поетапної стратегії модернізації України. Фундаментом модернізації мають стати оновлені, ефективні державні інституції, що будуть здатні реагувати на виклики глобалізації, на спроби зовнішнього впливу та використання потенційних можливостей глобального простору.

Ключові слова: глобалізація, модернізація, інтеграція, міграція, інформаційний простір.

The article is devoted to topical issues of Ukraine's place in the global world. The author concludes that Ukrainian globalization is forced. Comparing the pace of global integration in the world and the specifics of Ukraine's globalization after the collapse of the Soviet Union, we can note the rapid nature of Ukraine's inclusion in globalization processes.

The author gradually analyzes the causes of the deep political crisis in Ukraine and the lack of internal consensus. Confrontation between national interests and the interests of oligarchic groups is a difficult, negative factor in Ukraine's development. Conservatism and unwillingness to increase internal competition from oligarchic elites will cause reputational and image losses for Ukraine, repelling foreign investors and damaging relations with international actors. The lack of consensus is part of the overall problem of national identity, which creates major obstacles to Ukraine's globalization.

The issue of migration is also relevant for Ukraine. On the one hand, there is a positive factor of labor migration in terms of exchange of experience and inflow of funds to Ukraine. On the other hand, the problem of "brain drain" to more developed countries are relevant. A much more serious problem is the lack of understanding of the real scale of migration, which again indicates the unwillingness of national institutions to meet the challenges of globalization.

An important aspect of Ukraine's globalization, according to the author, is integration into the global information space. The set of indicators, such as the level of freedom of speech, freedom of the media and foreign content, shows positive trends in information globalization for Ukraine.

A separate, important issue of Ukraine is the issue of regional integration. The failure of non-aligned policy once again raised the issue of geopolitical and ideological choice between West and East. Given the hybrid war, attempts at manipulation, political and economic pressure from Russia, the most logical for Ukraine is rapprochement with the Western world, in particular with the EU and NATO.

Overcoming the problems of the transition period requires the development of a step-by-step strategy for the modernization of Ukraine. The foundation of modernization should be renewed, effective state institutions that will be able to respond to the challenges of globalization, respond in a timely manner to attempts at external influence and use the potential opportunities of the global space.

Key words: globalization, modernization, integration, migration, information space.

Постановка проблеми. Досліджуючи проблематику місця України в глобальному світі, варто визначити темпи глобалізації України, встановити стан її сучасного розвитку, а також надбання та загрози, які можуть очікувати на неї за подальшої глобалізації. Специфіка теми статті передбачає визначення місця України в сучасному глобалізаційному світі.

Розглядаючи перспективи України в глобальній світовій інтеграції, важливо порівняти рівень глобалізації України з навколишнім світом, дослідити глобальні та регіональні перспективи української інтеграції, розглянути перспективи модернізації.

Для визначення місця України у світі, що глобалізується, найбільш логічним буде визначення ступеня або індексу глобалізації як самої України, так і декількох інших світових країн для порівняння. Визначити ступінь залученості держави у світові глобалізаційні процеси можна за допомогою індексу глобалізації, найбільш зручним та показовим є «KOF Globalisation Index», розроблений Швейцарським федеральним технологічним інститутом у Цюриху. Індекс КОФ демонструє ступінь глобалізації за економічними, соціальними та політичними показниками, охоплюючи 122 країни в період 1970–2018 років. Більше того, офіційний ресурс інституту надає можливість споглядати розвиток глобалізаційних процесів у світі по роках [1]. Порівнюючи індекс глобалізації України з іншими світовими державами, можна сказати, що Україна має добрий показник, урахувавши той факт, що станом на 1991 рік (пооява перших даних щодо глобалізаційних процесів в Україні) індекс дорівнював 33.01. Окрім того, Україна має один із найбільших показників серед східноєвропейських країн, що не є членами ЄС.

Однак для розуміння повної картини глобалізаційної ситуації в Україні варто також поглянути на індекс людського розвитку. Найбільш актуальні дані щодо індексу людського розвитку можна знайти на офіційній сторінці Програми розвитку Об'єднаних Націй. За індексом людського розвитку найкращий показник має Норвегія (0.957). Україна займає 74-те місце в рейтингу країн за індексом людського розвитку з показником 0.779 [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед науковців, що розширили загальне розуміння глобалізаційних процесів та їх значення для політичних перетворень усередині суверенних держав, слід зазначити Е. Геллнера, Б. Андерсона, М. Маршалла, З. Бжезинського, Д. Белла.

Серед вітчизняних учених, що займалися дослідженням сучасних глобалізаційних процесів, слід виділити, В.М. Співака, Р. Войтович, Т.О. Кулінича, С. Наумкіна, О.В. Матвеева, С.І. Мошковську, О. Шарова, І.О. Поліщука, О.А. Шевчука, М.О. Патляя, О.В. Ярмака, Г.В. Миськіва [3].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розглянути перспективи України в глобальній світовій інтеграції, важливо порівняти рівень глобалізації України з навколишнім світом, дослідити глобальні та регіональні перспективи української інтеграції.

Для вирішення зазначеної мети нашого дослідження передусім необхідно конкретизувати поняття глобалізації і проаналізувати сучасні тенденції та характерні ознаки інтеграційних процесів на глобальному і регіональному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація є фактичним двигуном політичних трансформацій. Однією з характерних особливостей політичного вектору світової глобалізації є розповсюдження і посилення ролі наднаціональних інституцій та міжнародних організацій. Враховуючи той факт, що Україна за сукупністю характеристик відноситься до країн, що розвивається та має велику кількість проблем соціально-політичного та економічного характеру, діалог та співпраця з міжнародними інституціями та організаціями є надзвичайно важливими. Однак водночас зростає взаємозалежність від вищезгаданих акторів. Тому для України вкрай важливо вибудувати економічну політику таким чином, щоб допомога зовнішніх кредиторів не була єдиним джерелом фінансової стабільності.

Одним із найбільш перспективних напрямів глобалізації України є рух до Європейського Союзу та НАТО. Згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» декларується визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [4]. Звісно, ці зміни до конституції мали скоріше внутрішньополітичний характер та якісно не вплинули на хід Української інтеграції, але з точки зору ціннісного та правового поля зазначені ініціативи є доцільними.

Тяжіння України до ЄС є одним із варіантів вирішення проблеми технологічної відсталості та інституційно-правового реформування країни згідно зі світовими глобалізаційними тенденціями. Питання європейського напрямку зближення тягнеться з перших років незалежної України, так, ще в 1994 році було ратифіковано Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [5].

Питання інтеграції та зближення з ЄС набуло особливої актуальності після Помаранчевої революції 2004 року. Спроби зберегти статус кво між сходом та заходом провалилися, і розпочався

певний етап вибору та вагань у залежності від курсу тієї чи іншої влади. Станом на 2020 рік Україна має статус асоційованого члена ЄС, але процес його отримання розпочався ще у 2007 році. Проблема зближення та інтеграції до ЄС і НАТО є частиною більшої проблеми світоглядно-цивілізаційного вибору української нації між сходом та заходом. Через внутрішньоментальні розбіжності всередині України немає остаточного консенсусу, який є важливим для майбутнього реформування країни.

Розглядаючи специфіку зближення України до ЄС, варто згадати, що потенційний кандидат до Європейського союзу має відповідати певним критеріям щодо вступу. Загальні вимоги щодо потенційного кандидата описані в Маастрихтському договорі 1992 року та Копенгагенській декларації Європейської ради 1993 р.

Політичні критерії проголошують важливість наявності верховенства права в державі-кандидаті та повсюдне впровадження принципів свободи, рівності та плюралізму. Іншим важливим питанням є сталість інституцій, а також когерентність та ефективність системи державного управління. Також важливим є питання демократичної зміни влади, оновлення складу органів представницької влади як на національному рівні, так і на місцях.

Економічні критерії проголошують лібералізацію ринкових відносин усередині держави, баланс між попитом та пропозицією, достатню правову базу регулювання ринкових відносин, створення умов та інвестицій, а також наявність консенсусу щодо курсу економічної політики.

Також варто зазначити, що в основі створення та функціонування Євросоюзу лежить принцип конкуренції. Країна-кандидат на вступ до ЄС має демонструвати якісні економічні показники, щоб під час вступу до спільноти мати можливість конкурувати з усіма її учасниками. Однак найбільш важливим є прийняття принципу взаємовідносин, підзвітності та контролю між наднаціональними органами ЄС та державою, що вже є членом спільноти або тільки планує вступати [6].

Отже, розглянувши основні критерії членства в Європейському союзі, можна зазначити, що всі вони збігаються із загальними принципами глобалізації. Відповідність цим вимогам – це своєрідний рецепт модернізації України за для отримання користі від глобалізаційних процесів та мінімізації глобальних викликів. Логічно, що для України важливим є не питання членства в Євросоюзі як таке, а відповідний шлях до цінностей та стандартів об'єднання. Аналізуючи перспективи майбутнього членства України в ЄС та розширення Союзу з погляду на події 2019–2020 років, можна констатувати обережне зближення між Україною та Євросоюзом. Зокрема, Україна є одною із 6-ти пострадянських республік, з якими ЄС веде

діалог у рамках проекту Східного партнерства. Отже, можна стверджувати, що Україна є реальним учасником європейського простору і з часом може отримувати від цього велику користь, навіть не маючи статусу члена ЄС, як це роблять Швейцарія та Норвегія.

Питання інтеграції до військово-політичних блоків заради безпеки дещо складніше. Окрім розвитку українських інституцій та підвищення конкурентоспроможності економіки не менш важливим питанням є безпека України і як потенційного кандидата до ЄС та НАТО, і як певного кордону між НАТО та Росією.

Починаючи із впровадження програми «Партнерства заради миру», Україна веде активну співпрацю та йде шляхом зближення з альянсом [7]. Для України членство в НАТО є питанням безпеки, підтримання розвитку та подолання технологічної відсталості. Консультації і співробітництво між Україною і НАТО охоплюють широке коло галузей, зокрема: політичний діалог, операції з підтримання миру, реформування структур безпеки і оборони, безпосереднє військово-співробітництво, оборонні технології, розвиток оперативної сумісності, оборонну промисловість, готовність до реагування на надзвичайні ситуації цивільного характеру, а також науку і доквілля, громадську дипломатію [8]. Тобто співробітництво з НАТО є стратегічно важливим не тільки для модернізації обороноздатності держави, а й для низки інших галузей. Фактично до альянсу входять одні з найбільш розвинених країн світу, що робить співробітництво з альянсом стратегічно важливим у питанні модернізації України відповідно до глобалізаційних тенденцій.

Утворення Люблінського трикутника між Україною, Польщею та Литвою також є важливим кроком для України на шляху зближення із західним світом. Утворення альянсу має велике значення як у питанні забезпечення протидії подальшій інтервенції РФ у східну Європу, так і для укріплення позицій України в ЄС, НАТО, ООН та ОБСЄ.

Люблінський трикутник підкреслює важливість інтенсифікації взаємодії між Європейським Союзом, Північноатлантичним альянсом та Східним партнерством та приділяє особливу увагу розвитку Ініціативи Трьох Морів. Країни формату підтримують співпрацю України з Тримор'ям та іншими регіональними форматами взаємодії. Задля втілення зазначених цілей міністри трьох країн створюють платформу політичної, економічної, соціальної взаємодії між Республікою Польща, Республікою Литва та Україною – Люблінський трикутник. Вона передбачає регулярні зустрічі, включно із зустрічами на полях багатосторонніх форматів та із залученням обраних партнерів, а також консультації найвищого рівня між МЗС трьох країн [9].

Поступове включення України в глобалізаційні процеси привернуло увагу транснаціональних корпорацій, що постійно шукають нові ринки збуту товарів. Це фактично означає прихід нових інвестицій, технологій, товарів, але водночас несе в собі низку загроз. Транснаціональні корпорації є провідниками інтернаціоналізації економічних процесів, що само по собі є закономірною складовою частиною загального процесу глобалізації.

Головним запобіжником, що завадить переходу від відносин партнерства до відкритого шантажу та маніпулювання, є сталий фундамент державних інституцій, що опікуються насамперед національними інтересами. Спроби зовнішнього впливу, намагання просунути власні інтереси з боку міжнародних акторів були й будуть завжди, але це також зовнішні виклики для державної системи, і з ними можна боротися шляхом створення прозорих механізмів контролю внутрішньодержавного трансферу фінансів.

Наступним важливим фактором для України є створення власних транснаціональних корпорацій та сприяння виходу на нові ринки вітчизняних підприємств. Специфіка транснаціональних корпорацій така, що незважаючи на те, що вони є прямими провідниками глобалізації та інтернаціоналізації, вони завжди несуть концепцію національної держави, де вони були засновані.

Зазначимо, що вплив зовнішнього капіталу полягає в певному протистоянні з внутрішніми фінансово-промисловими групами. Одним із контрагентів глобалізації в Україні є бізнес-угрупкування, що заробили статки шляхом непрозорих процедур і маніпуляцій. Фактично Україна сьогодні є державою монополій окремих олігархічних груп, що намагаються зберегти усталений порядок денний. З іншого боку, специфіка глобалізації передбачає боротьбу з монополіями та забезпечення рівної ринкової конкуренції. Таким чином, розігрується протистояння консервативних бізнес-еліт, що є одними з найбільших роботодавців та власників капіталу в Україні та глобалізаційних цінностей прозорого ліберального ринку. Україна своєю чергою є певним заручником, позаяк фактично залежить як від національних олігархічних угруповань, так і потребує зовнішніх інвестицій з перспективою щільнішого приєднання до світових глобалізаційних процесів.

За сукупністю симптомів державного управління протягом усього періоду незалежної України можна констатувати елітарно-корупційну та інституційну кризу. Наприклад, конституційна криза 2020 року з приводу рішення Конституційного суду щодо скасування декларації. Або приклад корупційної схеми замаху на розкрадання коштів, наданих Україні в рамках Кіотського протоколу, в результаті чого були зіпсовані відносини з ООН та низкою міжнародних організацій та держав

[10]. Іншим яскравим прикладом є наявність антикорупційних органів, що, звичайно, є позитивним фактором розвитку такої держави, як Україна, але сама їх наявність каже про серйозні корупційні проблеми в державі, які потребують створення відокремлених спеціалізованих інституцій. Якщо подивитися світову статистику, антикорупційні заходи проводяться у всіх державах, однак окремі інституції здебільшого зустрічаються в перехідних суспільствах [11].

Поступове включення до Глобальної системи актуалізувало поняття міграційних процесів. Глобалізація передбачає вільний транзит найманих робітників, що в більшості своїй є складником інтернаціоналізації виробництва та надання послуг. Мігранти, зокрема заробітчани, тобто робоча сила, є одним із головних «товарів», що Україна експортує за кордон. І така практика приносить реальну користь. Так, у 2019 році за даними НБУ заробітчани переказали в Україну 5,54 мільярди доларів США [12]. Основні держави, в яких є великий попит на українські кадри, – це Польща, Чехія, Словаччина, Німеччина та Ізраїль, однак найбільше мігрантів їде до Польщі. Особливістю сучасної глобалізації стала концентрація трудових ресурсів навколо певних економічних центрів [13]. Якщо простежити міграційні процеси, то можна помітити, що поки українські заробітчани загалом їдуть до Польщі, в той час польські заробітчани їдуть до Німеччини. Відбувається перетікання кадрів від менш розвинених країн регіону до більш розвинених, і отримання Україною безвізового режиму з ЄС фактично надало можливість брати активну участь у регіональних міграційних процесах.

Міграція, окрім користі у вигляді надходження грошей в країну, також породжує низку проблем. Окрім заробітчан, багато кваліфікованих спеціалістів знаходять роботу за кордоном з перспективою постійного проживання. Так званий «відтік мізків» – це реальна проблема держав, що розвиваються, бо вони не можуть запропонувати такі умови праці, які пропонують у розвинених країнах. За даними «Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні», найбільша категорія – це робота, що потребує певної спеціальності (27%), далі йдуть будівельні або реставраційні роботи (17%), хатня робота/догляд (16%), сільськогосподарські роботи (14%), робота в готельному бізнесі (10%), робота в транспортній або комунікаційній сфері (10%), низькокваліфікована праця на виробництві/заводі/фабриці (10%), робота у сфері торгівлі (9%), робота в ресторані/кав'ярні (9%), інша робота (8%). Тобто, як можна побачити, українці задіяні в різноманітних сферах за кордоном, і це є явним індикатором залучення України до глобалізаційних процесів [14].

Окремий аспект, що також варто означити в контексті нашого дослідження, це місце України в загальному інформаційному просторі. Внаслідок наростання глобалізації формується і принципово інший формат світопорядку, коли головні напрями розвитку країн пов'язані з формуванням загальноцивілізаційного інформаційного простору – простору інформаційної уразливості й національної безпеки всіх країн світу [15, с. 118]. Питання входу України до глобального інформаційного простору є важливим, бо фактично саме єдиний інформаційний простір є майданчиком для сталих політичних, економічних та культурних зв'язків з різними акторами по всьому світу. Натепер інформаційна політика України є однією з найбільш ліберальних серед усіх пострадянських країн, що не є членами ЄС. В Україні фактично немає заборон щодо засобів масової інформації, в національному інформаційному полі можна зустріти контент з усього світу.

За індексом свободи преси (Press freedom index) Україна займає 96-те місце у світі, Росія посідає 149-те місце, Білорусь – 153-те, Казахстан – 157-ме, Монголія – 73-те, Киргизія – 82-ге, Вірменія – 61-ше, Грузія – 60-те, Азербайджан – 168-ме, Туркменістан – 179-те, Узбекистан – 156-те, Таджикистан – 161-ше, Молдова – 91-ше. Індекс свободи преси є важливим показником, за яким ступінь свободи, доступний для журналістів у 180-ти країнах, визначається шляхом об'єднання відповідей експертів на анкету. Аналіз ураховує такі критерії, як плюралізм (представлення різних думок у ЗМІ), незалежність ЗМІ, фактори навколишнього середовища та самоцензура, розробленість законодавства щодо ЗМІ в конкретній державі, прозорість (вимірює прозорість установ та процедур, що впливають на виробництво новин та інформації), медіаінфраструктура, загальний рівень насильства щодо журналістів. Кожний критерій вимірюється по шкалі від 1 (найкращий показник) до 100 (найгірший показник). Також показовим є те, що ще у 2018 році Україна посідала 101-ше місце в загальному рейтингу індексу свободи преси, тобто можна виділити позитивну динаміку [16].

Глобальний інформаційний простір – це поле трансляції різних сигналів, що надходять від усіх учасників глобального простору. Єдиний простір надає можливості створювати позитивний імідж держави, просувати національні товари, культуру, але є й каналом сторонньої пропаганди та впливу. Важливим питанням для України є розроблення сучасної стратегії інформаційної без-

пеки та постійний розвиток відповідного законодавства. Сьогодні українське інформаційне поле є здебільшого вільним, хоча водночас найбільші інформаційні канали знаходяться у власності олігархічних еліт. Важливим питанням для України є впровадження загального нарративу, що незалежні ЗМІ мають фінансуватися глядачами заради отримання актуальної незаангажованої інформації як зсередини країни, так і з усього світу. Іншим важливим питанням є створення якісного розважального або науково-популярного контенту, на який був би попит не тільки в Україні, а й за її межами.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, виходячи з вищеведеного, можна зробити такі висновки.

По-перше, значення глобалізаційних процесів для політичних трансформацій в сучасній Україні визначається поступовим пристосуванням інституційно-правових, елітарно-бюрократичних, культурно-світоглядних, економічних та інформаційних вимірів України до викликів сучасної глобалізаційної реальності. Враховуючи динамічність розвитку та нелінійність феномену глобалізації, дослідження специфіки впливу глобалізаційних процесів на політичні перетворення всередині суверенних держав є пріоритетним напрямом наукових досліджень.

По-друге, досліджуючи значення глобалізаційних процесів для політичних трансформацій у сучасній Україні, важливо визначити рівень глобалізованості української держави. Порівнявши індекс глобалізації та індекс людського розвитку України із середніми показниками по світу, можна віднести Україну до держав, що розвиваються та знаходяться у стані перехідного періоду. Окрім того, глобалізаційні процеси – здебільшого стихійні й складно передбачувані, тому для України є надзвичайно важливим розвиток аналітично-дослідницької інфраструктури задля прогнозування та створення сценаріїв вирішення різного роду проблем.

По-третє, відкритість України до співпраці з міжнародними організаціями та інституціями є надзвичайно важливим фактором розвитку в рамках глобалізації. Одним із найбільш перспективних напрямів розвитку та подолання відсталості є інтеграція з найбільш розвиненими світовими акторами. Це актуалізує питання інтеграції до ЄС та НАТО, що потенційно передбачає певні ризики для України, але, з іншого боку, надає можливість подальшого розвитку згідно з викликами часу та збереження державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. KOF Globalisation. KOF Swiss Economic Institute. URL: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> (дата звернення: 16.01.21).
2. Ярмук О. В. Вплив транснаціональних корпорацій на економіку України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 3. С. 46–49.
3. Глобальные трансформации современности / под ред. Ю.Н. Пахомова, Ю.В. Павленко. Киев : Наукова думка, 2006. 315 с.
4. Закон України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> (дата звернення: 16.01.21).
5. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення: 16.01.21).
6. Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі / *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes/kopengagenski-kriteriyi-chlenstva-v-yevropejskomu-soyuzi> (дата звернення: 17.01.21).
7. Партнерство заради миру / Україна – НАТО. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/partnerstvo-zaradi-miru> (дата звернення: 17.01.21).
8. Допомога НАТО Україні: стислий огляд / Фонд «Ініціатива з дослідження східноєвропейської безпеки». URL: https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/___NATO_support_UA_leaflet2018_LAYOUT_EESRI_UKR_final.pdf (дата звернення: 16.01.21).
9. Кулеба, Чапутович і Лінкявічюс започаткували Люблінський трикутник - новий формат України, Польщі та Литви / *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kuleba-charutovich-i-linkyavichyus-zarochatkuvali-lyublinskij-trikutnik-novij-format-ukrayini-polshchi-ta-litvi> (дата звернення: 16.01.21).
10. Схема замаху на розтрату «Київських коштів» / *Національне антикорупційне бюро України*. URL: <https://nabu.gov.ua/infographics/shema-zamahu-na-roztratu-kiotskih-koshtiv> (дата звернення: 17.01.21).
11. Антикорупційні органи країн Європи: ключові і превентивні механізми / *United Nations Development Programme in Ukraine*. URL: https://issuu.com/undpukraine/docs/commission_ua (дата звернення: 18.01.21).
12. У НБУ розповіли, скільки грошей переказали заробітчани з початку року. *Економічна Правда*. 25.09.19. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/09/25/651982/>. (дата звернення: 17.01.21).
13. До яких країн поїдуть працювати українці після виборів президента 2019 / *Vox Ukraine*. URL: <https://voxukraine.org/uk/ukrayinska-robot-a-3-v-yaki-krayini-ukrayintsi-poyidut-pratsyuvati-pislya-vivoriv-prezidenta-2019/> (дата звернення: 16.01.21).
14. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні / *GfK Ukraine*. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf. (дата звернення: 17.01.21).
15. Мошковська С.І. Передумови входження України у глобальний інформаційний простір в контексті вимог міжнародної інформаційної безпеки. *Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 27 травня 2011 р. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. С. 118–122.
16. WORLD PRESS FREEDOM INDEX / Reporter Without Borders. URL: <https://rsf.org/en/ranking>